

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Філологічні зошити. Літературознавство:

ЗБІРНИК СТУДЕНТСЬКИХ
НАУКОВИХ СТАТЕЙ

ВИПУСК V

Рівне – 2017

ББК 83
Ф 54
УДК 82

Філологічні зошити. Літературознавство: зб. студ. наук. ст. Вип. V / ред. кол. О. М. Кирильчук [та ін.]. – Рівне : РДГУ, 2017. – 89 с.

У збірнику вміщені студентські наукові розвідки, результати бакалаврських та магістерських досліджень з актуальних проблем українського літературознавства, теорії літератури, компаративістики та методики викладання української літератури. Матеріали збірника можуть бути використані науковцями, студентами, вчителями-словесниками.

Рекомендовано до друку рішенням кафедри української літератури
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 3 від 25 квітня 2017 р.)

Рецензент:

ШАНЮК В.І., кандидат філологічних наук, доцент (Національний університет водного господарства і природокористування).

Редакційна колегія:

ЗАХАРЧУК І.В., доктор філологічних наук, доцент;
БЕСТЮК І.А., кандидат філологічних наук, доцент;
КИРИЛЬЧУК О.М., кандидат філологічних наук, доцент (головний редактор);
КРУПКА М.А., кандидат філологічних наук, доцент;
ТХОРУК Р.Л., кандидат філологічних наук, доцент.

ЗМІСТ

ГУЛЯ ОЛЕНА Особливості поетики та жанрових форм малої прози Юрія Косача 1920-50-х років	5
ДЕМЧУК НАТАЛІЯ Мариністична символіка роману «Майстер корабля» Юрія Яновського	10
КОЗАЧОК АЛІНА Панський побут у творах Марка Вовчка	19
КОРІНЬ РУСЛАНА «Текст Бетховена» в ліриці «Розстріляного Відродження» 1920-1930-х рр.....	26
ЛАЗОРИШИНА НАТАЛІЯ Літературні містифікації 1920-1930-х років	30
ЛЕПЕХА НАТАЛІЯ Дебогорій-Мокрієвич як літературний персонаж роману «Тодір Сокір» Галини Журби	35
МАКСИМЧУК ІВАННА Відмова від власної культури як шлях до самознищення (за драмою Лесі Українки «Бояриня»).....	41
ПАРФЕНЮК ІРИНА «Людина зупиняє свій час тоді, коли вона щаслива»: антиутопійні та фантастичні виміри у романі Яни Дубинянської «Свій час».....	46
ПОПОВА ДІАНА Школа і просвіта у творах Олександра Кониського	52
ПРОЦИК ХРИСТИНА До проблеми осмислення пам'яті роду в романі «Музей покинутих секретів» Оксани Забужко	58
РОМАНЮК НАТАЛІЯ Національні типи у п'єсі Миколи Куліша «Мина Мазайло»: проблема вибору	64

САНДЕР ІРИНА

Соціум проти особистості: драма Чіпки Варениченка

(роман Панаса Мирного та Івана Білика

«Хіба ревуть воли, як ясла повні?») 69

СОБЧУК ЛЕСЯ

Школа українського перекладу в епоху шістдесятництва..... 73

ТКАЧУК КАТЕРИНА

Мікеланджело Буонарроті: візуальні медіації

в ліриці «шістдесятників»..... 81

ШУСТВАЛЬ ЮЛІЯ

Образ героя в контексті української історії

(за романом Володимира Лиса «Століття Якова»)..... 85

Ірина Парфенюк

Науковий керівник – канд. філол. наук Тхорук Р. Л.

**«ЛЮДИНА ЗУПИНЯЄ СВІЙ ЧАС ТОДІ, КОЛИ ВОНА ЩАСЛИВА»:
АНТИУТОПІЙНІ ТА ФАНТАСТИЧНІ ВИМІРИ
У РОМАНІ ЯНИ ДУБИНЯНСЬКОЇ «СВІЙ ЧАС»**

У статті проаналізовано принципи моделювання антиутопійних і фантастичних світів у романі «Свій час» сучасної письменниці Яни Дубинянської. Авторка зосереджується на групах персонажів і на сюжети, що моделюються в рамках раціональної фантастики.

Ключові слова: антиутопія, раціональна фантастика, масова культура.

In the article the author analyzed some principles of modeling dystopia and fantastic worlds in the novel «Your time» by contemporary writer Jana Dubynyanska. The author focuses on figure groups and plot situations which realized as fantastic schemes.

Key words: dystopia, rational fantastic, mass culture.

Фантастика супроводжувала весь шлях розвитку людської цивілізації. У літературному процесі кінця ХХ – початку ХХІ сторіччя фантастична література стала більше популярною, модною, проте не здобула свого місця серед «серйозних» сегментів художньої літератури; хіба що можна дискутувати про утопію та антиутопію.

Роман Яни Дубинянської «Свій час» написано в 2011-2013 роках, але світ він побачив лише у 2016 – одночасно в Україні («Видавництво Старого Лева») та у Росії (видавництво «Время»). Відповідно існує дві версії анотацій із різними акцентами, що зумовлені інтересами й традицією у цих культурах. У російській читаємо: «Яна Дубинянська у своєму романі ставить цінність часу як ресурсу передусім – але тільки для того, щоб із науковою обґрунтованістю і художньою майстерністю поставити цю цінність під сумнів».

Відмінність української у тому, що згадується про «упізнаваних персонажів літературної тусовки», передусім на Форумі видаців у Львові [1]. На наш погляд, у другій версії натрапляємо на вдалий маркетинговий хід, оскільки читача завжди цікавило приватне життя митців. Але так званих персонажів сучасної літературної тусовки не слід сприймати буквально, щоб аж відшукувати життєвих відповідників (у романі Арна, Бернштейн, Віра, Маркович, Скуркіс, Полтороцький). «Це ігровий шар», – коментує письменниця. Але передусім дія законів масової культури.

Відомості про українську письменницю та журналістку Яну Дубинянську можна віднайти в кількох джерелах: [2], [3], [5]. Авторка роману «Свій час», про який ітиметься у статті, закінчила Кримське художнє училище, Львівський та Київський інститути журналістики. Нині живе у столиці; написала десять романів (серед них «Н2О», «Глобальне

потепління», «Сад каміння», «Листи до полковника»), кілька повістей та оповідань, що друкувалися в Україні та Росії. Яна Дубинянська – лауреат літературних премій «Смолоскип», «Портал», «Русская премия» [2], [3]. Пише переважно російською, отже, довелося працювати не з оригінальним текстом, а перекладом Вікторії Стах. Ще Яна Дубинянська пише рецензії, повний список яких знаходимо на сайті ЛітАкцент [3].

У своєму блозі та сторінці у Фейсбуці письменниця викладає покликання на презентації «Свого часу» у різних містах; список рецензій на цю книгу; і вказує сайти, де роман можна придбати.

Багато додаткової інформації про Яну Дубинянську та роман «Свій час» вдалося дізнатися на презентації, що відбулася у лютому 2017 року за підтримки книгарні «Є» у Рівному. (Відеосюжети про неї можна переглянути на місцевих каналах «ТРК «Ритм» та «Сфера-ТВ»). Надалі за потреби використовуватимемо отримані відомості.

Авторка розповідає, що «роман був задуманий під час Форуму Видавців. Саме в ті дні, коли з часом відбувається щось химерне: можна перебувати в кількох місцях водночас або взяти й зупинити час десь у львівській кав'ярні». Очевидно, йдеться про акцію «Ніч поезії та музики pop-stop», що була започаткована ще 1997 року та практикується до сьогодні. Це тусовки, як пишуть, де можна почути найкращу поезію з прогресивною музикою відомих українських гуртів, наприклад, «Жадан і Собаки», «Zapaska» та ін. Тому й у тексті роману зустрічаємо не інакше, як рок-гурт «Кадаври» із солісткою Арною, яка до того ж читає свою поезію, також свої вірші озвучують персонажі Віра, Скуркіс, Маркович та ін.

Художній простір – географічно теперішній – усе Україна; темпоральні мандрівки «нарощуються» по вертикалі. Конкретних локацій немає, а лише натяки: старовинне і таємниче місто (Львів), сонячний півострів (Крим) і «сонячний шахтарський край» (Донбас). Зі слів Яни Дубинянської знаємо, що ці «больові точки на карті намацані інтуїтивно», адже текст написаний напередодні Революції Гідності (2013 рік). Із розмови з авторкою також дізнаємося, що півострів Крим змальовано й у попередніх романах, зокрема в «Глобальному потеплінні» та «H2O». І це, очевидно, данина батьківщині від уродженки Криму.

Для того, аби визначити, до якого піджанру фантастики, за класифікацією Олени Ковтун [4], належить роман «Свій час», слід охарактеризувати принципи моделювання утопійного/антиутопійного та фантастичного світів; відстежити особливості композиції; встановити популярні теми; прокоментувати фантастичні фрагменти; відшукати збіжності в жанрових схемах.

Вважаю, що виокремлення й аналіз у статті сюжетних ліній доцільне, аби цілком охарактеризувати особливості сюжетної композиції. Яна Дубинянська запевнила, що роман задуманий на дві сюжетні лінії і шість провідних персонажів зі своїми пересічними людськими історіями. Герої роману живуть у різних, зрідка кількох, темпоральних світах: троє – у нашій сучасній реальності (початок XXI сторіччя), троє – у світі, що змодельований

за законами фантастики. Глави, що розповідають про різних персонажів, чергуються, що традиційно.

Система персонажів, що розбудовується задля першої, фантастичної лінії, представляє людство майбутнього. Цих героїв легко поділити на соціальні групи: верхівка та комуна. Верхівка або еліта – це люди, які керують власним часом (пришвидшують, сповільнюють і зупиняють його). Інші – комунари – не мають загального виміру часу; спілкуються без «капсул» (хроносів). Таке структурування скоріше звичне для фантастики й утопії, аніж оригінальне. На думку спадає роман «Рік 2245» Людмили Коваленко, де використання оболонки, що називається «непрониклива заслона», призначено для усамітнення героя. У попередньому дослідженні ми довели, що придумана Л. Коваленко оболонка – фантастичний елемент [6]. Та це не єдина схожість. Як і Л. Коваленко, Яна Дубинянська структурувала устрій світу ієрархічно: абсолютну владу мають герої, яким більше ста років. Отже, основні принципи побудови світу фантастики у них аналогічні.

Зі слів одного елітного персонажа, суспільство не хоче бути загнаним «в загородку спільного для всіх простору і часу» [1, 185]. Це самотні люди, які бояться, що хтось порушить їх особистий простір. Звідси система фільтрів (фантастичні засоби), а отже, емоційна закритість майбутніх людей. Відповідно, вжитий у заголовку термін «свій час» – метафора самотності.

Яна Дубинянська досить майстерно описала моменти, коли межі власного хроносу героїв розширюються, а час при цьому сповільнюється. Стилистично важко описати певні фантастичні процеси, тому письменниця зробила це по-своєму, оригінально. Виглядає це так: «наші пальці торкаються, і Загальний простір, на мить заглушений пронизливим тріском і виттям, вибухає снопом сліпучих іскор. Синіх, убивчих, нестерпних» [1, 13]. Цей процес супроводжений такими фізіологічними процесами: «обтислий хронос ряхтить і пощипує шкіру, надто вуста і коло очей» [1, 11], а також млявістю та запамороченням голови. Вміло авторка виписує пейзажні описи міста, хоч вони й не повні: «розсип вогнів», «пристань висить в оксамитовій чорноті». Картинки нагадують окремі кадри з фільмів. Розбудовує авторка власну термінологію: «хронос», «хроноконфлікт», «синхронізація».

Соціальний устрій майбутнього задуманий так, що систему фінансів контролює Ебенізер Сун – багатій і філософ. Він майже зупинив свій час. Грошова одиниця «екво» нагадує нашу гривню. Ебенізера повідомляють, що вкрадено екводотації. Тому старий фінансист вирушає на пошуки крадія до Світ-комуни, бо його правнук Ігар із коханою Ірмою туди втекли, щоби «бути разом, не синхронізуючись, кохати, не боячись дотиків, радіти життю» [1, 165]. Саме на цьому зав'язана колізія мандрівки до іншого світу у тексті – і вона теж звична ознака фантастичних жанрів.

Творець та ідеолог цього світу – Ежен (Женько) Крамер. Він збудував суспільство, де усі жителі мають однакові їжу, одяг, відпочинок. Однак дивні характеристики комунарів дають мешканці, що будучи і живучи у світ-комуні, не зараховують себе до них: «не вміють і не хочуть працювати, вони

бажають лише жертви і трахатися, розфарбовувати цицьки й вбирати шмаття, а коли їм стає нудно, чистять одне одному пики» [1, 225]. І не дивно, що комунали прагнуть біологічного насичення. Це країна природна, тут росте здорове покоління. І все ж є ті, хто опиняється ізольованим від комуни, – діти.

У Світі-комуні мешкає і робітничий клас «ліквідатори і спецохоронці, будівельники і штампувальники, столові та шпитальні дівки, інфоохоронці і навіть садківські тітки» [1, 214]. Всі мають свій робочий час, і тому живуть настільки прискорено, що фактично «згоряють». Типові представники цього класу – Блискавка (ліквідатор і спецохоронець) та Грім (спецохоронець).

Цікаво, що ілюзія щастя в Ігара – пришельця із елітних проносів – зникає, коли він побачив веб-камери і зрозумів, що за всіма цілодобово спостерігають. До того ж ліквідатори (робітники) корегують людські дії, можуть із легкістю втручатися в їхні життя, або повністю знищувати. Проглядає філософія традиційної антиутопії Джорджа Оруела («1984»), із повсюдним тотальним контролем. Яна Дубинянська послідовна. Його наслідувачка у цьому.

Основна подія роману – повстання проти існуючої системи Крамера. Звідси й необхідність виписати ситуацію, як відбирали до повстанців і перевіряли на вірність Блискавку. Тому цілісна картина світу майбутнього включає світ-задвірки, тобто світ еліти, який втрачається, зруйновано і комуни, бо імітація спотворена під комуни розкрита спецохоронцями на чолі з Грімом. Він же організував повстання, а текст його промови нагадує упівську листівку:

«Ми охороняли Світ-комуни, не знаючи, що нас дурять, що наші життя кидають у полум'я заради того, щоб хтось міг сидіти в безпеці всередині свого хроноса./.../ [скорочення наше – І. П.] Цей світ належить нам за правом: не тільки Світ-комуна, а й задвірки./.../ [скорочення наше – І. П.] Ми розірвемо хроноси. Ми з вами збудуємо новий світ. Світ, де наш час летітиме вільно та швидко, і життя кожного сильного та сміливого, хто не боїться часу, стане прекрасним і сповненим сенсу, миттєвим і прекрасним. Так буде! – це обіцяю вам я. Мене звати Грім» [1, 461].

Момент руйнації обидвох світів мав би зафіксувати в своєму романі Андрій Маркович.

Події другої лінії сюжету ведуть у тусовочне місто Форуму, – повне зустрічей та пригод Богдана й Арни; Віри й Полтороцького; Андрій Маркович.

Богдан, студент-фізик, закохався в популярну поетку і музикантку Арну, яка показала йому, як можна жити у прискореному часі. І він врешті навчився прискорюватися, а повернувшись у звичне життя, почувався некомфортно. Події, що відбувалися з ними під час гастролей, пролетіли непомітно, заповнивши лише два дні. Саме завдяки Арні та Богдану тематизується проблема ролі мистецтва в соціумі. Якщо рок-культура у

Львові сприймається із захопленням, то в шахтарському краї – наштовхується на агресію.

На сторінках роману незалежно від сюжетної лінії рясніють словосполучення «свій час», «свій простір», а з якогось моменту часопростір зазнає трансформацій, фантастичних змін. Є герої, які ходять світами, а момент переходу маркується такими словами: «сьогодні», «часто», «завжди», «тут».

Немолода поетеса Віра зустрічає своє останнє кохання, і її час зупиняється, консервується. Якщо раніше вона «ніколи не любила замкнутого простору і тягаря над головою» [1, 42], світ сприймався як «сіра пляма», а звуки пролітали непомітно. Переживши часовий зсув, вона не захотіла виходити з готельного номера, де зазнала щастя з Полтороцьким. Це представлено через деталізований інтер'єр: «кругле ліжко – мов острів, його треба застелити, і поправити ширму та фіранки» [1, 298]; кольори сприймалися, немов «новорічна ялинкова гірлянда: червоний-жовтий-зелений-червоний і навколо завищали на різні голоси автомобільні сигнали та водії» [1, 397]. Фантастичне іншосвіття виписане засобами психологічної повноти, що виглядає переконливо та правдоподібно.

Завдяки love-story Віри реалізується популярна тема кінця ХХ сторіччя – Японія. В цьому бачимо ще одну ознаку масової культури. Героїв цікавлять хоку, танку; готельні номери, стилізовані під Японію: «гілочка сакури і птах; ієрогліфічне покривало; літери, стилізовані під ієрогліфи» [1, 300]. Полтороцький розповідає, що вся країна дивилася «Птаху» (серіал), вони п'ють японське вино Саке та їдять суші.

Андрій Маркович – модний письменник, який пише роман і волею авторки випадає в позачасся, де відбуваються події, що сприймаються як фантастичні. Він експериментує, аби переконатися, що у позачасі більше ірреального, аніж реального, яке можна контролювати самостійно: «Андрій поклав згори долоню, відчув легеньке полірування і фактуру маленької скатертини, оперся ліктями, наліг усім тілом... Столик поступово позбувався прозорості, ставав дедалі реальніший, превалюючи над варіантами інших часів» [1, 320].

Маркович, мандруючи у часі, залишається все на одному місці, а бачить такі химерні картини:

- руїни, на яких збудований готель: «величезні двері з коричнюватого скла цілком губилися на тлі набагато ґрунтовнішої мозаїки давньої стіни, викладеної з моховитого сірого каменю, яскравої цегли, легковажних віньєток, руїн і купи будівельного сміття... вловивши у нашаруваннях сторіч це скляне мерехтіння, задер голову» [1, 232];
- привидів: «він бачив трупи, трупи: зарубані і застрелені, опухлі з голоду і розбиті об брук, у катафалках і посеред вулиці, вдягнені і голі, скривавлені і напіврозкладені, дитячі та жіночі – повсюди» [1, 318]; «варто лише подумати про нього, згадати, як примарна постать виникає перед очима, неприродно вкарбована в коня, втім, і коні теж двояться і множаться, як і перший чоловік, і хлопчик, і повертаються численні тіні,

і висока трава проростає крізь бруківку... стоп. Зажмурююся. У мене під ногами лише мокре каміння» [1, 331].

• Високий Замок, якого на сьогодні не існує: «Зубчасті лінії на тлі сизого неба, квадратний рубаний силует, висока вежа на сході. Велетенський, що назавжди вписаний у місто, в його топоніміку і пам'ять, він був сильніший за будь-який час. Замок» [1, 327].

Ще один мандрівник у часі – Бомж, він же провідник Андрія Марковича у позачасі, вчить письменника синхронізуватися і врешті повернутися у реальність «з кров'ю, болем і смертю» [1, 420]. Повернення збігається із вибухом готелю і смертю 53 людей. Цікаво, що Бомж перейшов із позачася в реальність, а не навпаки, як Андрій чи Віра.

Насамкінець стає відомо, що всі герої роману вигадані. Андрій Маркович каже: «я вигдав усе, і звісно ж, вибух готелю теж» [1, 462]. З'ясовуючи, чому саме львівський готель постає у тексті, очевидно, це пов'язано із терористичним актом 11 вересня 2001 року в США.

Отже, проаналізувавши особливості сюжетної композиції роману, описавши принципи моделювання фантастичного та антиутопійного світів, можна зробити висновок, що «Свій час» належить до раціональної фантастики (за класифікацією Олени Ковтун [4]). Численні збіжності жарових схем свідчать про послідовні й успішні експерименти із традицією.

Джерела:

1. Дубинянська Я. Свій час : роман / Я. Дубинянська; переклад з рос. Вікторії Стах. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. – 464 с.
2. Дубинянська Яна Юріївна : [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу : uk.wikipedia.org/wiki/Дубинянська_Яна_Юріївна.
3. ЛітАкцент. Яна Дубинянська : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litakcent.com/author/jana-dubynjanska/>.
4. Ковтун Е. Поэтика необычайного : Художественные миры фантастики, волшебной сказки, утопии, притчи и мифа (На материале европейской литературы первой половины XX века) / Е. Ковтун. – М. : Издательство МГУ, 1999. – 308 с.
5. Лаборатория Фантастики. Яна Дубинянская : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://fantlab.ru/autor903/>.
6. Парфенюк І. Жанрові особливості роману Людмили Коваленко «2245» / І. Парфенюк // Філологічні зошити. Літературознавство : зб. студ. наук. ст. вип. III / ред. кол. Б. Кир'янчук [та ін.]. – Рівне : РДГУ, 2015. – С. 49-52.